

13.06.2025

Pamięć przyszłości. Nowe podejście do problematyki przyszłości w badaniach nad pamięcią

Instytucje: Instytut Badań Literackich PAN (Instytucja kierująca)

Uczestnicy: Justyna Bohdana Tabaszewska

Termin: 3.11.2025-2.11.2027

Co wpływa na nasze postrzeganie rzeczywistości? Co jest najważniejsze dla procesów budowania zbiorowej tożsamości: pamięć przeszłości, przeświadczenia na temat teraźniejszości, czy wyobrażenia przyszłości? A może istnieje korelacja między tym, jak pamiętamy przeszłość, wyobrażamy sobie przyszłość i oceniamy teraźniejszość? Może przyszłość (i przeszłe wyobrażenia jej dotyczące) może być pamiętana? Dlaczego często lepiej pamiętamy to, co „mogło się stać” od tego, co rzeczywiście się wydarzyło? Czy możemy używać dystopijnych lub utopijnych wyobrażeń dotyczących przyszłości jako impulsu do zbudowania lepszej, zbiorowej przyszłości? Wszystkie te pytania są ważne dla tego projektu, który skupia się na wyjaśnieniu kwestii czy przyszłość może być pamiętana, a także stawia tezę, że jesteśmy teraz o wiele bardziej skupieni na przyszłości, niż na przeszłości lub teraźniejszości.

Podstawowym założeniem projektu jest dostrzeżenie, że przyszłość stanowi istotny, ale praktycznie całkowicie pomijany aspekt badań nad pamięcią. Do tej pory zagadnienie przyszłości pojawiało w odniesieniu do studiów nad pamięcią w jednym z dwóch kontekstów: pierwszym była przyszłość badań nad pamięcią, drugim zaś obowiązek orientowania pamięci wobec przyszłości. Proponowany projekt korzysta z tych spostrzeżeń, niemniej u jego podstaw stoją inne założenia:

a) istotnym komponentem naszej pamięci o przeszłości są pewne wizje antycypowanej przyszłości, także tej, która ostatecznie nigdy nie została zrealizowana;

b) przyszłość, aktualnie wyobrażana i antycypowana, określa nasze nastawienie wobec teraźniejszości i przeszłości, stanowiąc nie tylko horyzont naszych wyobrażeń (Koselleck, 2004), lecz także ramę kształtującą naszą pamięć.

Opisanie, jak wyobrażenia dotyczące przyszłości mogą kształtować naszą pamięć i wpływać na nasze rozumienie teraźniejszości, tak jak i odpowiedź na pytanie, jak przyszłość może być pamiętana i być częścią naszego temporalnego środowiska, jest ważne z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, teza na temat „końca

przyszłości/historii” była generalnie akceptowana jako dobry opis czasu po upadku komunizmu, chociaż nigdy nie dało się jej zastosować do scharakteryzowania doświadczeń typowych dla tych społeczeństw, które rzeczywiście doświadczyły politycznych zmian w latach 90. XX wieku, nawet w obrębie samej Europy (Jarausch, Lindenberga, 2011). Po drugie, przyszłość w badaniach nad pamięcią była do tej pory interpretowana głównie jako pozytywny projekt albo wspólny cel, a nie jako silnie afektujący, niestabilny czynnik, który może zarówno zmieniać nasze przeświadczenia na temat przeszłości lub teraźniejszości, jak i przekształcać pamięć o konkretnych wydarzeniach przez prowokowanie do porównywania między tym, co rzeczywiście się wydarzyło, a tym, co mogło lub powinno mieć miejsce.

Celem badań jest zatem pokazanie, że przyszłość, szczególnie w Polsce (traktowanej jako przykład kraju należącego do Europy Środkowo-Wschodniej) nie przestała kształtować polityki pamięci ani polityki afektywnej (Massumi, 2015). O tym, że tak jest, zaświadcza wzrastająca liczba politycznych, historycznych i literackich dyskusji dotyczących możliwych przyszłości, a także ekspansja takich gatunków jak utopie czy historie alternatywne (Rosenfeld, 2002; Schneider-Mayerson, 2009). Proponowany projekt stara się zatem jednocześnie wypełnić oczywiste luki w badaniach nad pamięcią – przez wprowadzenie lub rozbudowę takich kategorii jak polityki pamięci oraz pamięć przyszłości – oraz krytycznie połączyć kategorie badawcze wywodzące się ze studiów nad pamięcią i afektami, by przeanalizować wizje politycznie i ekologicznie zorientowanej przyszłości – pokazać, jak są one tworzone, mediowane i remediowane w różnych typach tekstów kultury (głównie: w literaturze, szczególnie w historiach alternatywnych, utopiach i dystopiach, a także w filmach) oraz jak wpływają na nasze rozumienie relacji czasowych między przeszłością, przyszłością i teraźniejszością oraz jak oddziałują na definiowanie kategorii środowiska.

Proponowany projekt ma szansę być **innowacyjny w skali globalnej**, gdyż tworzy nową metodologię i odkrywa wcześniej słabo dostrzegany obszar badań nad pamięcią oraz **istotny w skali lokalnej**, gdyż badania skupiają się na przykładach dotyczących Polski.

Spodziewanymi efektami projektu będą m. in. trzy numery specjalne czasopism naukowych oraz liczne wystąpienia konferencyjne.

Podstawowa literatura

Ahmed S., 2010: *The Promise of Happiness*, Duke UP.

Berlant L., 2011: *Cruel Optimism*, Duke UP.

Koselleck R., 2004: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, trans. Keith Tribe, New York.

Massumi B., 2015: *Ontopower. War, Powers, and the State of Perception*, Duke UP.

Rosenfeld G., 2002: *Why Do We Ask “What If?”*, “History and Theory” 41.

Schneider-Mayerson M., 2009: *What Almost Was*, "American Studies" 50:3/4.

Grusin R., 2010: *Premediation. Affect and Mediality after 9/11*, Palgrave Macmillan.

Jarausch K.H., Lindenberger T. (eds.), 2011: *Conflicted Memories*, Berghahn Books.

Dofinansowanie: NCN OPUS28+LAP - Panel HS2

Kontakt: justyna.tabaszewska@ibl.waw.pl

Linki:

- <https://ncn.gov.pl/konkursy/wyniki/2025-05-27-opus28-sonata20>

Słowa kluczowe: Memory Studies, pamięć, historia, przyszłość,
studia nad pamięcią